

יהיו - אולי - שיופתעו, אך האמת היא שלא כל קהילות ישראל נוהגות לומר את מזמור כז בתהלים - "לדוד, ד' אורי וישעי" - כתוספת לתפילות שחרית ומנחה-ערבית בחודש אלול. חסידי צאנז למשל, כמסורת ממייסד השושלת, בעל ה'דברי חיים', וכן כמה חסידויות נוספות,¹ נמנעות במפגיע מאמירתו. שני נימוקים עיקריים נאמרו בדבר: ראשית, משום הנטייה לייחס את מנהג האמירה לספר 'חמדת הימים', החשוד בשבתאיות. כך למשל כותב הרב פנחס חיים טויב מראזלא במכתבו שנדפס בתחילת ספר 'לב שמח': "הלא ידוע לך שאין אנחנו אומרים לדוד... וכשהייתי בשנת תרפ"ז בקארלסבאד והיה שם הגה"צ מפארסיב בארץ פולין נכד של היהודי הקדוש ז"ל, ואמר לי שמקובל בידו בוודאי מרבינו היהודי הקדוש זצ"ל זקיני איש מפי איש, שלא אמר 'לדוד' מחמת ששמע מרבו הקדוש מלובלין זצ"ל, שזה הדבר אמירת 'לדוד' הוא מן הספר חמדת ימים". שנית, תוצאה מהנהגה כללית להימנע משיבוץ בתוככי התפילה מה שאינו תקנה קדומה: "מה שלא הובא בשולחן ערוך ובכתבים איני אומר - היות ובעוה"ר כשל כח הסבל וכל תפילותינו רק מן השפה ולחוץ... ורק ההכרח לא יגונה מה שמוזכר בשו"ע ובכתבים באין ברירה, אבל מה שאפשר לפטור ממנה יותר טוב לכגון דידן שאין כדאין" (קובץ "אגרות קודש" לאדמו"ר מצאנז-קלויזנבורג, מכתב ח').² בין כך ובין כך, 'לדוד ד' אורי וישעי', אצלם אינו נאמר.

ולא רק אצלם, אצל החסידים; גם משמו של הגר"א נמסר מפורשות בספר 'מעשה רב' (אות נג): "מר"ח אלול עד יום הכיפורים אין אומרים קאפיטל כ"ז". וכך ה'חיי אדם' אינו מזכיר אותו ובמחזור רעדלהיים (נדפס בתקע"ה) וכן בסידור 'עבודת ישראל' (נדפס תרכ"ח) אינו מופיע. כך גם התימנים - למיצער אותם שמאמצים את 'נוסח בלאדי' - אינם נוהגים לאומרו, אם כי אותם שמאמצים את 'נוסח שאמי' כן נוהגים לאומרו.

כך מחד גיסא. ברם מאידך גיסא, יש קהילות - בעיקר מעדות המזרח - הנוהגות לאומרו תדיר, לא רק בחודש אלול אלא כל ימות השנה. כבר החיד"א צידד בכך וכתב בספרו 'סנסן ליאיר': "ומה טוב לאומרו כל השנה אחר שחרית, מנחה, ערבית, ולפחות כל יום, האומרו בכוונה אחר תפילת שחרית ימצא חיים". ושוב צידד בכך החיד"א בספרו 'מורה באצבע' (סימן ל"ז): "מנהג טוב לומר אחר כל תפלה... ובפרט מר"ח אלול עד הושענא רבא". ואכן כך נדפס בסידור 'עולת התמיד' ובסידור 'תפילת החודש', ובספר 'ימלט נפשו' לר' אברהם חמוי, מאריך בסגולת המזמור: "סוד גדול ונורא וסגולה נשגבה מצאתי באמתחת כתבי רבני שאלוניקי יע"א, מי שהוא בעל נפש יכתוב לו מזמור זה על גוויל או קלף כשר המעובד לשם ספר תורה, ובכל יום יפתח ההיכל ויקרא המזמור הנזכר בכוונה עצומה". בהחלט מעניין שמהרי"ל, מתעד מנהגי אשכנז הקדומים, ציין למנהג לאומרו בשילהי חג הפסח: "אף אם מנהג המקומות משתנים זו מזו, דכל נהרא ונהרא ופשטיה, מכל מקום לא מנעתי להעתיק ממנהגי מהרא"ק [= רבי אברהם קלוזנר] כדי לדקדק לפעמים מנהג

¹ זו למשל גם הנהגת חסידות ראפשיץ, להימנע מאמירה.

² עם זאת, ביחס לטיעון זה צריכות עיון כמה וכמה הוספות - כדוגמת 'בריך שמיא', 'כגוונא' או 'במה מדליקין', 'אב הרחמים' ועוד הרבה - שכן נכנסו לסידורי תפילה, כולל סידורי תפילה של אסכולות אלה!

הנעלם ולהשיב לשואלי דבר... ליל ראשון דיו"ט אחרון אומרים אורי וישעי" (ספר מהרי"ל – מנהגים, סדר התפילות של פסח, א).

כאמור, אלה שתי הקצוות, ואולם פוק חזי מאי רובא דעלמא דבר – רוב העולם נוהג להוסיפו לתפילה, החל מראש חודש אלול ועד שמיני עצרת.

מה מקורו של המנהג, מה עומד ברקע בחירתו של מזמור זה דווקא לאותה הוספה ומה עיקרי תוכנו של המזמור? למשהו מזה נבקש לתת דעתנו להלן, גם אם בקצרה.

- א -

כאמור, יש שטענו כי מקורו הראשון של המנהג בספר 'חמדת הימים', ומי שביטא טענה זו כיוון כמובן להביע בכך שלילה. ברם זה כבר עמדו על כך שהעובדות ההסטוריות שונות. ספר 'חמדת ימים' נדפס באיזמיר בשנים תצ"א-תצ"ב (1731-1732) על ידי ר' יעקב ב"ר יום טוב אלגאזי שמצא את כתב היד בצפת, בלי ציון שם מחברו. על זהות המחבר התנהל, ומתנהל, פולמוס³, ואולם ביחס לנדון דידן, הדבר לא כל כך. זאת משום שכבר בשלושים שנה קודם לצאתו של 'חמדת ימים' לאור, נרשם עניין אמירתו של מזמור כ"ז עלי-ספר. לשון אחר: 'חמדת ימים' אינו המקור אלא להיפך – זה עוד אחד מהמקרים בהם 'חמדת ימים' שיבץ נוהגים ומסורות שקדמו לו.

הראשון שהזכיר את מנהג האמירה היה - כנראה - המקובל ר' חיים בן אברהם הכהן מארם צובא, תלמידו של ר' חיים ויטל, בספרו 'שערי רחמים' (עמ' כד; משמו הדברים שבים ומופיעים בספר 'שערי רצון' אשר אומנם ראה אור בשאלוניקי רק שנת תקא - 1741, ברם ר' חיים עצמו נפטר כבר בשנת תטו - 1655!); המנהג מוזכר גם בספרו של ר' בנימין בינוש בן יהודה ליב [הכהן] 'שם טוב קטן' (תפילות על דרך הסוד ולפי כוונות האר"י) שיצא לאור בזולצבך בשנת תסו - 1706. שם כתב: "הא לך סוד גדול – כל האומר רז מזמור זה מר"ח אלול עד אחר שמחת תורה, אפילו גזירה רעה נתונה על האדם מן השמיים יכולנה לבטלה, ומבטל ומעביר מעליו כל גזירות רעות וקשות, ויוצא בדימוס זכאי בדין". גם בספר 'זכירה', של רבי זכריה סימנר, אשר נדפס לראשונה בהמבורג שנת תסט - 1709, כתב: "סוד גדול האומר מזמור זה... אזי הוא מובטח שיוציא ימיו ושנותיו בטוב ומעביר כל המקטרגים". מאוחר יותר, גם החיד"א, הנזכר לעיל, אשר שיבח את המזמור וצידד באמירתו מידי יום, הביע זאת בספרו שנדפס בשנת תקן - 1790. נכון הוא שכחלק מסידור תפילה, המזמור מופיע לראשונה - כנראה - רק בסידורו של תלמיד הבעש"ט ר' שבתאי מרשקוב, 'סדר תפילה מכל השנה עם כוונות האר"י' שנדפס לראשונה בקוריץ שנת תקנד - 1794. ועוד נכון להדגיש כי ישנו תיעוד ברור להתפשטותו של המנהג, כפי שמובא בספר 'שער המלך' שנדפס בשנת תקכב - 1762: "באתי לדבר בענין המנהג היפה ונכון שנתפשט ברוב הקהילות הגדולות והקטנות שאומרים... באתי להחזיק בשתי ידים המנהג הזה שלא יזיזו מזה הפרשה... לכן תהא הפרשה הזאת חביבה על כל העולם, ובפרט להבאים בסוד ד'".

ומכאן הבאתו החוזרת ונשנית בספרי הפוסקים. ראשון ובולט שבהם, ר' אפרים זלמן מרגליות בספרו 'מטה אפרים' (סימן תקפא סעיף ו) הדן בפרוטרוט על זמני אמירתו: "נוהגין במדינות אלו מראש חדש אלול ואילך עד יום כפור לומר בכל יום אחר גמר התפלה מזמור כ"ז בתהלים לדוד ה'

³ זה כבר הכביר בעניינו דברים החוקר-הביבליוגרף אברהם יערי אשר פירסם בשנת תשי"ד (1959) את ספרו 'תעלומת ספר' בנדון. וראה ישעיה תשבי, 'לחקר המקורות של חמדת הימים', נתיבי אמונה ומינות, עמ' 105 ואילך; כתב העת 'דמתה לתמר', שנה א גליון ח (אלול תשס"ד).

אורי וישעי בוקר וערב. ואומרים אחריו קדיש יתום. ואנו נוהגין לאומר עד שמיני עצרת ועד בכלל. וגם נהגנו לאומר בכל יום שיש בו מוסף אחר גמר תפלת שחרית קודם אין כמוד. ובערב אומרים אותו אחר תפילת המנחה".⁴ וכן מצויין בקיצור שולחן ערוך (סימן קכח סעיף ב), משנה ברורה (סימן תקפא ס"ק ב) ועוד הרבה, וכאמור, כך רווח הנוהג, הלכה למעשה, ברוב קהילות ישראל.

- ב -

מה יש בו במזמור זה שדווקא הוא נבחר, לצד תקיעת השופר, לפתוח את 'הימים הנוראים', 'להזניק' את חודש אלול?

ובכן, כבר מייסדי ההנהגה חשפו כמה נימוקים ובדור האחרון עוד נוספו עליהם מיגוון הסברים. ראש לכל, כבר חכמים במדרש תהלים על אתר (כז, ד) קשרו בין המזמור ובין 'הימים':⁵ "רבנן פתרי קרא בראש השנה וביום הכפורים. 'אורי' בראש השנה, שהוא יום הדין, שנאמר והוציא כאור צדקך ומשפטך כצהרים (תהלים לו, ו). וישעי' ביום הכפורים, שיושיענו וימחול לנו על כל עונותינו".⁶ ואם זיקה זו מיוחסת רק לראש השנה וליום הכיפורים, הרי דורשי רשומות הוסיפו

⁴ עוד הוסיף, מטה אפרים, שם: "ויראה לי שבמקומות שאומרים אותו אחר גמר התפילה אזי בראש חודש יש להקדים מזמור ברכי נפשי למזמור אורי וישעי. וכן במקומות שאומרים אותו אחר תפילת שחרית ונוהגין גם כן לומר שיר של יום אחר תפילת שחרית, יש להקדים השיר של יום לפי שהוא תדיר, וכן ברכי נפשי הוא תדיר בכל ראש חודש. ובמקום שאין שם רק אבל אחד, יש לומר שני המזמורים ברכי נפשי ואורי וישעי בלי הפסקת קדיש, שלא להרבות בקדישים. אבל בין שיר של יום לאורי וישעי יש להפסיק באמירת קדיש בכל ענין שלא יהיה נראה שגם אורי וישעי הוא משיר של יום".

⁵ השווה מדרש ויקרא רבה, כ"א: "רבנן פתרין קרא בראש השנה ויום הכפורים, אורי בר"ה וישעי ביום הכפורים, ממי אירא עזי וזמרת יה בקרוב עלי מרעים אלו שרי אומות העולם, לאכול את בשרי לפי ששרי אומות העולם באין ומקטרגין על ישראל לפני הקב"ה ואומרים לפניו רבש"ע אלו עובדי ע"ז ואלו עובדי ע"ז אלו מגלי עריות ואלו מגלי עריות אלו שופכי דמים ואלו שופכי דמים מפני מה אלו יורדין לגיהנם ואלו אינן יורדין לגיהנם, צרי ואויבי לי בימות החמה שס"ה יום השטן גימטריא שס"ד שכל ימות השנה השטן מקטרג וביום הכפורים אינו מקטרג. אמרו ישראל לפני הקב"ה אם תחנה עלי מחנה של סמא"ל לא יירא לבי שהבטחתי בזאת יבא אהרן אל הקדש".

⁶ ראה גם זוהר חלק ג, פרשת במדבר, קיט ע"א: "פתח ואמר (תהלים כז)... ד' אורי וישעי ממי אירא, כיון דבר נש אסתכל (נ"א אתאחד) בנהורא דלעילא וקודשא בריך הוא אנהיר עליה לא דחיל מעלאין ותתאין, כמה דאת אמר (ישעיה ס) ועליך יזרח ד' וכבודו עליך יראה, ד' מעוז חיי, כיון דקודשא בריך הוא אחיד ביה בבר נש לא מסתפי בהווא עלמא מכל מאריהון דדינין". אף זה מסר שמאוד מתאים לחודש אלול ולימים הנוראים, כמובן.

וראה שו"ת ציץ אליעזר (חלק יט סימן כד, אות ה): "זה שבר"ה ההתגלות האלוקית מכונה בשם אורי וביוה"כ היא מכונה בשם ישעי, מפני שבר"ה ממציא הקב"ה אור מיוחד לכל אחד מישראל לעורר אותו עי"כ בתשובה ולהאיר לו את הדרך אשר ילך בה לטוב לו, וכך כותב החתם סופר ז"ל בדרשותיו (דף י"א ע"ב) שבר"ה הקב"ה שולח התעוררות ממעל לכל איש מישראל לשוב אליו, וממנו יתברך יבוא הדיבור אל פיו להתפלל לפניו ע"ש. ברם האור מועיל למי שיכול מכל מקום ללכת אזי על ידי האור יראה את הדרך אשר ילך בה, אבל זה לא יכול להועיל למי שמושקע בבור מעמקים ביון-מצולה של טומאת-העבירות ונאחז שם עד כי איננו יכול לעלות משם בכוחות עצמו כדי ללכת בדרך הישרה אשר האור העילאי מאיר לפניו, ולפניו דייקא לחזות בנועם ה' כדמבאר החתם סופר בדרשותיו ד' כ"ג ע"ש. אולם יום הכפורים הוא לא רק

ש"בסכה" רומז לסוכות ולכן אין להפסיק את האמירה ביום הכיפורים אלא נכון וראוי להמשיך את אמירת המזמור עד שילהי חג הסוכות. כך כתב ב'מטה אפרים' הנ"ל, בחלק 'אלף למטה', כמו גם בקיצור שולחן ערוך הנ"ל: "יסוד המנהג על פי המדרש שוחר טוב, 'אורי' בראש השנה וישעיה ביום הכיפורים, ואחר כך 'כי יצפנני בסכה' שהוא רמז לסוכות".⁷ לימים, בסידורו הנ"ל של ר' שבתאי מראשקוב (הנ"ל) נימק את האמירה בדרך שונה: "מזמור זה יש בו י"ג שמות הוי"ה ולכן אומרים אותו מראש חודש אלול, שמראש חודש אלול נפתחים י"ג מכילין של רחמים ועל ידי אמירת המזמור יכולין לבטל מעלינו כל המקטרגים לפני בית הדין של מעלה". ובסגנון דומה אצל בעל ה'הפלאה' (לפרשת אחרי מות): "ושמעתי הטעם, מפני שיש בו י"ג שמות הוי"ה כנגד י"ג מדות האומרים באלול", והאריך שם לרמז את סדר הימים הנוראים על סדר המזמור.

פרשנים נוספים העירו שתיבת "לולא", שלקראת חיתום המזמור – "לולא האמנתי לראות בטוב ד' וגו' – מכילה את אותיות 'אלול'. כך כתב רבי צדוק הכהן מלובלין בספרו 'פרי צדיק' (ח"ה - דברים, עמ' מד): "... בתיבת לולא נרמזו אותיות אלול, שאז הזמן לתקן מעשיו כדי שלא יגרום החטא... ומטעם זה אומרים מזמור הזה בחודש אלול מפני שנזכר בו פסוק זה... שבו נרמז שבאלול צריך לתקן מעשיו שלא יגרום החטא, שמר"ח אלול מתחילין ימי רצון... ולכן מתחילין לומר מזמור זה דכתיב בו לולא...". ומה ש"אלול" מופיע כאן בסדר הפוך של האותיות – "לולא" – ביאר בספר 'שער המלך' (הנ"ל, שער א, פרק א - אלול), כי כמו שצבי רץ ומחזיר פניו לאחוריו, כמו כן האדם שהוא רץ בכל השנה ואינו יודע למה רץ ועל מה, צריך בזה החודש להחזיר פניו לאחוריו, להשגיח מה שפגם בכל חודשי השנה. יש להניח שעובדת מיקומה של המסורה נקודות בדיוק על ארבע אותיות אלה של "לולא", אף היא אינה מקרית ואולי כרוכה בכך. בבבלי ברכות (ד ע"א)⁸ אמרו על כך: "למה נקוד על לולא? אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם, מובטח אני בך שאתה משלם שכר טוב לצדיקים לעתיד לבוא, אבל איני יודע אם יש לי חלק ביניהם אם לאו, שמא יגרום החטא".⁹ דומה שאין לך מתאים מחודש אלול לתחושת-מסר כזה! בכל מקרה, קשה שלא לראות זיקה ישירה בין עובדת ניקודן של אותיות אלה דווקא ובין אמירת המזמור דווקא בחודש אלול.

משם הגר"א נמסרה שייכות נוספת של המזמור לימים הנוראים. הפסוק "שמע ד' קולי אקרא וחנני וענני" (פסוק ז) מתפרש אצלו כך: "קולי" זה קול השופר הנשמע בראש השנה; "אקרא" זה יום הכיפורים, כמו שנאמר בישעיהו (נה, ו): "דרשו ד' בהימצאו קראוהו בהיותו קרוב" ואמרו

בבחינת אורי בלבד, אלא הוא גם בבחינת ישעי, שהקב"ה כביכול הוא גם נותן יד לפושעים ועוזר להם לעלות ולצאת מבור - הקליפות שנפלו בו, וחסר רק ההתעוררותא דלתתא להביע הרצון לצאת ממנו, ואז יושע בה' תשועת עולמים".

⁷ רבי אברהם דוד לאוואיט בספרו 'שער הכולל' ורבי ברוך עפשטיין בספרו 'ברוך שאמר', העירו שיש עוד הרבה פסוקים וביטויים בתנ"ך שנדרשים על ראש השנה ויום הכיפורים, וכי יקבעו לומר גם אותם פעמיים בכל יום?

⁸ וכן הביא רש"י, תהלים שם, על אתר.

⁹ יצוין כי המילה חסרה בכמה נוסחים של המסורה, אף אינה מתורגמת בתרגומים עתיקים. יתכן שזה פשר הניקוד, שהוא מעין מעשה מחיקה, לפי שעלול להשתמע הבעת אפשרות של חוסר אמונה בד'; וראה מעין זה באיוב יג, טו: "הן יקטלני (לא) [לו] איחל אך דרכי אל פניו אוכיח", ודרשת חז"ל במשנה סוטה פ"ה מ"ה ובבלי שם.

חז"ל (ראש השנה יח ע"א) "אלו עשרה ימים שבין ראש השנה ויום הכיפורים" - על הימים הראשונים נאמר "דרשו ד' בהימצאו" ועל יום הכיפורים נאמר "קראוהו בהיותו קרוב".

- ג -

עיון בתוכנו של המזמור ובמיבנהו עשוי להעניק תובנה נוספת לשיוכו לענייני דיומא. יש לתת את הדעת לארבעה קשיים בסיסיים הטמונים בו. ראשית, כלולות בו, לכאורה, סתירות תכניות מהותיות. מחד גיסא מובע בו בטחון מוחלט: "ממי אירא... ממי אפחד... צרי ואיבי לי המה כשלו ונפלו. אם תחנה עלי מחנה לא ירא ליבי, אם תקום עלי מלחמה בזאת אני בוטח... ביום רעה יסתירני בסתר אהלו" (א-ו). מאידך גיסא מובעים בו דווקא חשש, תחינה ובקשה: "שמע ד' קולי אקרא, וחנני וענני... אל תסתר פניך ממני, אל תט באף עבדך... אל תטשני ואל תעזבני... אל תתנני בנפש צרי" (ז-יג).¹⁰ פליאה היא אפוא: האומנם מזמור אחד יכול להכיל שתי גישות מנוגדות בתכלית כאלה! יתירה מזאת, אפילו אם תאמר שמזמור אחד כן יכול להכיל את שני המצבים-הנפשיים הכל-כך שונים, ברם היעלה על הדעת להקדים את הבטחון לחשש? הלוא, אם כבר, אזיי היינו מצפים להיפוכו של דבר - תחילה חשש ולבסוף בטחון, וודאי לא ההיפך!

שנית, מאוד בולט השינוי הסגנוני בין חלקו הראשון של המזמור לחלקו השני. המזמור פותח (פסוקים א-ו) בלשון נסתר, בפנייה אל ד' בגוף שלישי, והוא עובר (פסוקים ז-יג) ללשון נוכח, פנייה אל ד' בגוף שני, עד חתימה (פסוק יד) בפנייה אל עצמו. והרי גם זה מוזר, שכן היינו מצפים לרצף סגנוני ולמזמור אחיד! לא זו בלבד, בולטת למדי העובדה כי בעוד שבחלק הראשון המשפטים ארוכים ו"נמלצים", לעומת זאת המשפטים שבחלק השני קצרים הרבה, "מקוטעים"; מן הסתם דברים בגו.

שלישית, אם לעיל דיברנו על פער סגנוני בין החלקים, הרי לעומת זאת ישנן מילות מפתח אשר דווקא חוזרות ונשנות ויוצרות מקבילה ברורה בין שני החלקים. למשל, המילים "ישעיי"; "צרי"; לשון "קימה"; "לב"; שורש "בקש" וכן "סתר" - כמפורט מטה:

א. "ד' אורי וישעיי"	ט. "אל תעזבני אלקי ישעיי"
ב. "צרי ואיבי לי המה כשלו ונפלו"	יב. "אל תתנני בנפש צרי"
ג. "לא ירא ליבי"	ח; יד. "לך אמר לבי"; "חזק ויאמץ לבך"
ג. "אם תקום עלי מלחמה"	יב. "כי קמו בי עדי שקר"
ד. "אחת שאלתי מאת ד' אותה אבקש"	ח. "בקשו פני, את פניך ד' אבקש"
ה. "... ביום רעה יסתירני בסתר אהלו"	ט. "אל תסתר פניך ממני"

ובכן, בעוד ששתי השאלות הראשונות היטו לחלוקה, שאלה זו מטה דווקא לאיחוד!

¹⁰ יש מקום להפנות תשומת לב לקשר שבין ניסוחי הסתר פנים שבמזמור דידן לניסוח הצרות המתוארות בדברים ל"א, י"ז: "אל תט באף" - "וחרה אפי"; "אל תעזבני" - "ועזבתים"; "אל תסתר פניך ממני" - "והסתרתני פני מהם"; "לאכול את בשרי" - "והיה לאכול"; "צרי" - "ומצאוהו... צרות".

הערה נוספת לה נכון לתת את הדעת: בעוד שבפסוק ד נאמר "אחת" [שאלתי מאת ד'"], הרי להלן מפורטות הרבה יותר שאלות-משאלות: "שבתני בבית ד' כל ימי חיי, לחזות בנועם ד' ולבקר בהיכלו... יצפנני בסכה ביום רעה, יסתירני בסתר אהלו בצור ירוממני";¹¹ הלזה ייקרא "אחת"?¹²

שאלות אלה, בעיקר הראשונה שבהן, הטרידו מאוד פרשני מקרא. כדי כך מגיעים הדברים, שמן החוקרים האמוניים על אסכולת ביקורת המקרא – עפרא לפומייהו – היו שקבעו כתוצאה ממנה, נחרצות, כי "המזמור מורכב משני חלקים הטרוגניים לגמרי [פסוקים א-ו, מול פסוקים ז-יד] שלא היה מן הראוי לצרפם יחד...".¹³ אלא שכאמור, האמת היא כי לא רק מבחינה אמונית אלא אפילו מבחינה טקסטואלית-ספרותית, ניכרת ביותר הזיקה הברורה שבין שני חלקים, ממש כביכול הם מנהלים ביניהם דו-שיח (וכפי שפורט בשאלה השלישית הנ"ל).
זאת ועוד, העובדה שמדובר במזמור אחד ואחיד בולטת בסידרה של מקבילות צורניות פנימיות.

¹¹ וכבר עמדו על הדבר חכמים במדרשם ואף השיבו שדבר זה למדו משה מהקב"ה. ראה ילקוט שמעוני (רמז תשו): דבר אחר, אחת שאלתי אמר לו הקדוש ברוך הוא לדוד, בתחילה אתה אומר. אחת שאלתי, ואחר כך אתה שואל כמה שאלות, שנאמר, שבתני בבית ה' וגו'. אמר לו, ריבוננו של עולם ממך למדתי, לא יהא העבד שווה לרבו. בתחילה אמרת (דברים, י, יב), ועתה שאל מה ה' שאל מעמך כי אם ליראת את ה', ואחר כך פתחת להם מצוות הרבה, שנאמר, ללכת בכל דרכיו. הו די לעבד שיהא כרבו".
וראה בספר "שארית מנחם", ח"ב עמ' ריד, בהסתמך על מה שכתב בעל 'פנים יפות' על הפסוק: "אחת שאלתי מאת ד' אותה אבקש", שבמסכת תענית (ח ע"ב) אמרו שאין לבקש על שני דברים כאחד, ולעומת זאת אנחנו שואלים ברי"ה ויוהכ"פ כמה וכמה בקשות! אלא שכל אותן בקשות מכוונות לתכלית אחת - לעבודת השי"ת, שלא תהא שום מניעה לעבודת השי"ת, לישיב בבית ד' ולחזות בנועמו. זהו שאמר דוד המלך ע"ה, אף שביקשתי הרבה בקשות - "אחת היא", אחת שאלתי מאת ד' אותה אבקש, ולא יותר. וכך גם בחודשי אלול ותשרי, שהבקשות רבות וגדושות, אומרים אנחנו מזמור זה שבו הפסוק "אחת שאלתי", ומגלים אנחנו דעתנו שבעומק העניין בקשתנו אחת היא.

¹² על דרך הרמז תזכר אמירת רבי חיים ויטל: "אחת שאלתי", אלו ראשי תיבות: אח"ת - ארץ ישראל, חיי העולם הבא, תורה, היינו שלושה דברים עליהם אמרו חז"ל (ברכות ה ע"א) שהם נקנים בייסורים, ועניינם אחד - בקשה על תורה המחוברת עם ארץ ישראל.

¹³ ראה Hermann Gunkel, *Die Psalmen*, Goettingen 1926, והפניות נוספות אצל מאיר וייס, 'תהלים כ"ז', תרביץ ס"ד (תשנ"ה), עמוד 323-330 [= אמונות ודעות במזמורי תהלים, ירושלים, מוסד ביאליק, תשס"א, עמ' 61-70], ומסקנתו: "על פי ההתבוננות כדבעי במזמור בכליותו נתברר שהוא יצירה ספרותית אחידה, שאינה מורכבת, שכן חלקיו מצטרפים זה לזה באופן אורגני". וכן ראה אצל פייבל מלצר – פני ספר תהלים, ירושלים תשמ"ג, עמ' סג: "השאלה הגדולה המתעוררת בהבנתו של הפרק היא, אם לפנינו מזמור אחד, או שהמזמור כפי שהוא בידינו כולל שני מזמורים שנתחברו יחד במרוצת הזמן. הכל מודים, או הכל צריכים להודות, כי יש הבדל מסוים בין החלק הראשון, הפסוקים א-ו, והחלק השני, הפסוקים ז-יד. בחלק הראשון מרובה הבעת הבטחון, ואילו בחלק השני מרובות פניות התפילה והבקשה. עובדה זו הביאה מפרשים חדשים רבים לראות כאן שני מזמורים שונים... אכן יש להודות, כי הפעם קושייתם של אלה הרוצים לפלג את הפרק חזקה יותר מהרגיל, כי במזמורנו באה תחילה הבעת הבטחון ואחר כך הבקשה לישועה; תחילה השקט ואחר כך הסערה. תחילה התהילה ואחר כך התפילה. ויש להודות, כי בדרך כלל קל לנו יותר להבין תפילה העוברת לתהילה ולתודה, סערה המשתככת וקמה לדממה, מאשר להיפך"; וראה להלן.

דוק ותשכח שש פעמים נזכר שם ד' בחלק הראשון של המזמור (א-ו) וכך בדיוק אותו מספר, שש פעמים נזכר שם ד' (כולל "אלוקי ישעי"), בחלק השני של המזמור (ז-יג, עד החתימה שבפסוק יד)! ועוד, במקביל לשבע לשונות של שהייה בבית ד', אשר נזכרות בחלק הראשון ("שבתני בבית", "לחזות בנועם", "לבקר בהיכלו", "יצפנני בסכה", "יסתרני בסתר אהלו", "בצור ירומנני", "אזבחה באהלו"), הרי גם בחלק השני ישנן גם כן בדיוק שבע לשונות של בקשת קירבה ומחסה ("אל תסתר", "אל תט באף", "אל תטשני", "אל תעזבני", "הורני ד' דרכך", "נחנני", "אל תתנני"). ועוד, צא ולמד שהמזמור פותח וננעל בשם ד'. החלק הראשון פותח (אחר הכותרת "לדוד") בשם ד': "ד' אורי וישעי", והחלק האחרון והסופי נחתם גם הוא בשם ד': "אשירה ואזמרה לד' - נעוץ סופו בתחילתו; הלוא דבר הוא - ודאי מזמור אחד ואחדותי לפנינו!

ומכאן שבמקום לדבר על שני מזמורים, נכון יותר - מכל בחינה שהיא - לדבר על שני חלקים¹⁴ של מזמור אחד. יתירה מזאת, מדובר בשני חלקים המנהלים ביניהם מעין דו-שיח, כאשר הם מבטאים שני מצבי-נפש של המתפלל,¹⁵ ובסופם משפט כללי, שהוא מעין מסקנה וסיכום. אמור מעתה: אכן נכון שהחלק הראשון מבטא שוב ושוב מסרי בטחון, משפטיו ארוכים ו"חגיגיים"

¹⁴ יש שאף לא הסתפק בחלוקה לשניים אלא נטה לחלקו לשלושה חלקים: א-ג; ד-ו; ז-י. לדידו, הפסוקים הראשונים מכוונים לתקופת אושר ובטחון מוחלט; הפסוקים השניים מכוונים לתקופת שבה הבטחון בהמשכיות מציאות האושר מתחיל להתערער; והפסוקים האחרונים מכוונים לתקופה קשה, בה האדם ניצב לבדו מול אויבו. ראה הרב אמנון בזק: "לדוד, ה' אורי וישעי", דף קשר, גיליון 875. עם זאת, ספק אם יש הכרח בחלוקה זו, וכדאיתן להכי ניתן להוסיף ולחלק עוד ועוד.

¹⁵ למקבילה יפה היפנה הרב אלחנן סמט (ה' אורי וישעי): על מזמור כ"ז בתהילים, www.birkatmoshe.org.il/images/hbaai02.doc, למסתו של הר"ד סולוביצ'יק 'מה דודך מדוד', בסוד היחיד והיחד, ירושלים תשל"ו, עמ' 191 ואילך, בפרק שכותרתו: בחינת ראש השנה ויום הכיפורים. את ההבחנה בין ראש השנה ליום הכיפורים מדמה הרב סולוביצ'יק להבחנה בין מעמד עלייתו הראשונה של משה להר סיני לבין אופו עלייתו האחרונה: "בראש-השנה אנו שומעים את הד קולו של הקב"ה החוצב להבות אש במעמד הר סיני הראשון לעיני כל בשר, וביום הכיפורים אנו מתייחדים עם משה, שהתייצב בהר והקשיב רב קשב לדממה דקה, שממנה בקע ועלה פלא התשובה וחסדי הא-ל. דיוקן אחר למעמד הר סיני האחרון... אור פלאים לא האיר את דרכו (של משה), לפידי אש לא בערו וערפלי טוהר לא כיתרוהו... משה עלה בהר, הסתכל הנה והנה, ביקש את הא-ל ולא מצאהו... משה לא חדל לבקש את הא-ל, בודד... ומחולחל חרדה גדולה אולי לא ייחשף א-לוה ממרומים. רצה הא-ל כי משה יחכה לו הפעם, יבקשהו, יתחנן ויעתור אליו בתפילה. ושעת רצון באה, והא-ל נזדקק ונענה לו... אולם גילוי זה עלה לו למשה ביסורי נפש נענה... בחרדה, חרדת היצור, כשהוא מנותק מן היוצר לרגע קט.

לא ראי יום הזכרון כראי יום הכיפורים. באחד לחודש השביעי יוצא הא-ל לקראת האדם; בעשור לחודש יוצא האדם לקראת הא-ל. ביציאה הפומבית של הא-ל לקראת הכלל גנוז סוד המלכות והדין. ביציאה החשאית של הפרט לקראת הא-ל היושב בסתר, בצל, צפון סוד התשובה. אמנם כן, האדם יכול להיפגש עם בוראו בשתי דרכים... לפרקים הקב"ה נראה לאדם ומאיר לו את פניו... משיבועו חיות ומרעיף עליו טל תחייה, בלי אשר יחכה לו האדם ימים ולילות, בלי שיחפש ויבקש אותו... ברם לעונות תכופות הא-ל מסתתר... ואז מתחנן האדם 'הראני נא את כבודך'. אם האדם המבוהל והמטורד, צמא ישועה והרווחה, כמה לא-ל חי, והאלוקים אינו חש להיפגש עמו, עליו לעשות כמו שעשה משה בבוקר הפלאי ההוא. עליו לבקש את האלוקים... בזריזות, בתכיפות, בהתמדה, ביגיעה והתמכרות. כך מבקשים וכך מוצאים את האלוקים".

ופנייתו בנסתר, כשם שנכון שהחלק השני מבטא שוב ושוב מסרי תחינה, משפטיו מצומצמים ו"לחוצים" ופנייתו בנוכח,¹⁶ וכך נכון שלבסוף בא משפט חיתום הנדרש יפה בסוגיית ברכות (לב ע"ב): "אמר רבי חמא ברבי חנינא: אם ראה אדם שהתפלל ולא נענה יחזור ויתפלל, שנאמר 'קוה אל ד' חזק ויאמץ ליבך וקוה אל ד'".¹⁷

אשר לעובדה שדווקא הפתיחה בבטחון ואילו ההמשך בתחינה, הרי על זה כתב פייבל מלצר (פני ספר תהלים, עמ' סג) "שאיין זה מן הנמנע להבין כי גם סדר זה יתכן. יתכן והמשורר-המתפלל יפתח בהבעת הבטחון ורק אחר כך ירצה כל בקשותיו. כי לא רק לגבי עניני הגיון נאמר 'איין סדר למשנה' ו'איין מוקדם ומאוחר', אלא אף בהבעת רגשות, בהשתפכות הלב, איין אנו צריכים לדרוש הדרגה הגיונית והשתלשלות הגיונית".¹⁸ משל למה הדבר דומה? להקדמת "איין כאלוקינו" ל"מי כאלוקינו"; להצבת אמונה תמימה וחדה ראש לכל ורק מתוכה אפשרות ללבטים, לשאלות וספקות; לאימרתו הידועה של הגר"ח מבריסק על "שני כתובים המכחישים זה את זה" רק אם קיים "הכתוב השלישי שיכריע ביניהם" ועוד. הוא הדין בנדון דידן, איין לטמון ראש בחול ולהתעלם ממצבי תהייה וספק, שאלות וחששות, תחינות ובקשות, כשם שאיין להתעלם כמובן מחובת הבטחון וממצות הבטחון. שני אלה הם כיתרי ריעין דלא מתפרשין אצל רוב הבריות והדברים מהלכים חליפות לכאן ולכאן. לכשתימצו לומר, זהו "אחת שאלתי"! גם הבטחון וגם התחינה, גם בקשה כזו וגם בקשה אחרת, בסופו של דבר כולם מתנקזים לעניין אחד, ל"אחת שאלתי" – קירבת ד'.

כך כל ימות השנה וכך בוודאי ובוודאי בימים הנוראים, ימי הדין, אלול וראש השנה ויום הכיפורים והושענא רבא. אמור מעתה: המזמור משקף בצורה מזוקקת את חליפות המצבים מזה ואת התקווה והבטחון מזה ואיין להתפלא שדווקא אותו ראו כמתאים ביותר לשיבוץ בתפילות חודש אלול והימים הנוראים.

¹⁶ ביחס לשימוש באמצעי של "נוכח" ו"נסתר" ביחס לד', ראה הפניית הרב אלחנן סמט, שם, למה שכתב א"ל שטראוס במאמרו 'על שלושה מזמורי תהלים' (בדרכי הספרות - עמ' 69-70): "המשוררים השתמשו לא אחת בכוח זה, כדי להרחיק מעלינו או לקרב אלינו את הנושא... דווקא בשעת המבחן, בגיא צלמוות, מורגשת קרבת האלוקות, שכאילו נסוגה קודם למרחק הידיעה הבטוחה...".

¹⁷ וראה מו"ר הגר"א שפירא זצ"ל, מורשה – שיחות למועדים, ירושלים תשס"ח, עמ' לה.

¹⁸ לעניין זה דומה כי איין משמעות יתירה לשאלת העיתוי ההסטורי לאמירה המקורית של המזמור על ידי דוד, שאלה שהתחבטו בה פרשנים – ראה ראב"ע על אתר הסובר "כי זה המזמור חיברו דוד באחרית ימיו כאשר נשבעו אנשיו לא תבוא עמנו למלחמה"; וראה ספורנו ומלבי"ם שהסיקו כי דוד אמר את המזמור בעת בריחתו מעם שאול; אף היה מי שהציע כי הכוונה לגלותו של דוד בעת מרד אבשלום, וסיוע לדבר ממדרש במדבר רבה, יא: "עד שלא חטא דוד באותו מעשה יד' אורי וישעי ממי אירא', כיון שבא אותו מעשה: 'ואבוא עליו והוא יגע ורפה ידים' (שמו"ב יז, ב) – ראה הרב א"י שריר, 'הורני ה' דרכך - ההכנה ליום הכפורים על פי מזמור כ"ז בתהלים', בספרו עצומו של יום: עיון בסדר עבודת יום הכפורים ובדרכי הכפרה בו, ירושלים תשס"ד. כאמור, דומה כי מבחינת עיקרי מסריו של המזמור, הדבר אינו מעלה ואינו מוריד, ובכל מקרה כבר אמרו במדרש תהלים (יח): "ר' יודן בשם ר' יהודה אומר, כל מה שאמר דוד בספרו, כנגדו וכנגד כל ישראל אמרו וכנגד כל העתים אמרו", לא רק לשעה, וכאמור בסוגיית מגילה (יד ע"א) "נבואה שהוצרכה לדורות", ולא רק לשעתה, היא ש"נכתבה" ונכללה בכ"ד כתבי הקודש.

ביבליוגרפיה

תהלים כז ופרשני תהלים על-אתר
מאיר וייס 'תהלים כ"ז', תרביץ ס"ד (תשנ"ה), עמוד 323-330 =] אמונות ודעות במזמורי תהלים, ירושלים,
מוסד ביאליק, תשס"א, עמוד 61-70];
הרב ברוך הכהן כ"ץ, סוף ספר דברי יוסף, בני ברק תשמ"ז
פייבל מלצר, פני ספר תהילים, ירושלים תשמ"ג, עמ' סג ואילך
הרב אלחנן סמט, 'ה' אורי וישעי": על מזמור כ"ז בתהילים, www.birkatmoshe.org.il/images/hbaai02.doc,
הרב אברהם ישראל שריר, 'הורני ה' דרכך - ההכנה ליום הכפורים על פי מזמור כ"ז בתהלים', עצומו של
יום: עיון בסדר עבודת יום הכפורים ובדרכי הכפרה בו, ירושלים תשס"ד